เมื่อดิฉันไปอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์

*มุกดา มีลาภ**

การวิจัยคือการค้นหาความจริงที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและการค้นหานั้นจะต้องใช้วิธีการที่มีแบบ มีแผน และมีหลักการเชิงวิทยาศาสตร์ ความรู้ที่ได้จากการวิจัยโดยใช้ความจริงไปค้นหานั้น จะมีความคงตัว (จรรยา สุวรรณทัต, 2529)

คำกล่าวข้างต้นเป็นคำสรุปอย่างง่าย ๆ ที่กล่าวโดยกว้าง ๆ ว่าการวิจัยคืออะไร ซึ่งในปัจจุบันนี้การวิจัยกำลังเป็นที่ตื่นตัวในวงวิชาการไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานเอกชนใด ๆ ก็ตาม ซึ่งผลของการวิจัยนั้นสามารถจะนำไปศึกษา เพื่อพัฒนาการทำงานในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับตนเอง หน่วยงานจนถึงระดับชาติ

เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2510 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้จัดตั้ง "ศูนย์ศึกษาและฝึกอบรมการวิจัยทางสังคมศาสตร์" ขึ้นเป็นสถานศึกษาในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เพื่อให้ทำหน้าที่ให้การศึกษาและฝึกอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์แก่ข้าราชการ และพนักงานของกระทรวงทบวงกรม รัฐวิสาหกิจ และองค์การเอกชนต่าง ๆ โดยได้ดำเนินการฝึกอบรมไปแล้วรวม 30 รุ่น และสามารถผลิตนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ไปแล้วรวมทั้งสิ้น 1,221 คน และนี่คือที่มาของการที่ดิฉันได้เข้ารับการฝึกอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์รุ่นที่ 31

ศูนย์ศึกษาและฝึกอบรมการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เปิดให้ข้าราชการของหน่วยงานทั่วประเทศได้สมัครเข้ารับการฝึกอบรมพร้อมกัน 2 รุ่น คือรุ่นที่ 31 และรุ่นที่ 32 โดยมีระยะเวลาแตกต่างกันในแต่ละรุ่นคือ รุ่นที่ 31 เริ่มเข้ารับการฝึกอบรมในช่วงวันที่ 6 พฤศจิกายน 2529 ถึง 13 มีนาคม 2530 ส่วนรุ่นที่ 32 เริ่มเข้ารับการฝึกอบรมในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายน 2530 ดิฉันสนใจที่จะขอเข้ารับการฝึกอบรม จึงได้แสดงความจำนงและขอให้มหาวิทยาลัยส่งชื่อดิฉันเข้ารับการฝึกอบรมในรุ่นที่ 31 การสมัครดิฉันต้องไปสมัครด้วยตนเองและสอบสัมภาษณ์ ในที่สุดดิฉันก็ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้แทนของมหาวิทยาลัยรามคำแหงเข้ารับการอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 31

วันที่ 6 พฤศจิกายน 2529 ดิฉันได้เริ่มเข้ารับการอบรมโดยในรุ่นนี้มีผู้เข้ารับการอบรมทั้งหมด 45 คน แต่ได้สละสิทธิ์ 1 คน จึงเหลือเพียงจำนวน 44 คนเท่านั้น ณ ที่นี้ความรู้ทางด้านวิจัยได้เริ่มขึ้น เพื่อนใหม่ได้เกิดขึ้น และประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันได้เกิดขึ้น ในการเข้าอบรมนี้ดิฉันจะนำประสบการณ์ที่ดิฉันได้รับจากการเข้าฝึกอบรมครั้งนี้มากล่าวเพียงสังเขป โดยเริ่มตั้งแต่หลักสูตร การเรียนภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติตามลำดับ

---

* มุกดา มีลาภ บรรณารักษ์ชำนาญการ 6 งานจัดหาเอกสารและสิ่งพิมพ์ ฝ่ายเทคนิค สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง

หลักสูตร

ศูนย์ศึกษาและฝึกอบรมการวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้กำหนดระยะเวลาการอบรมไว้เป็นเวลา 19 สัปดาห์ แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือ

1. ภาคทฤษฎี 179 ชั่วโมง โดยกำหนดให้เรียนรู้เกี่ยวกับ
   1.1 ความรู้ทั่วไปทางสังคมศาสตร์
   1.2 ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์
   1.3 สถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์
   1.4 การประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องจักรกล
2. ภาคปฏิบัติ 400 ชั่วโมง โดยแบ่งออกเป็น
   2.1 การวางแผนและเตรียมงานโครงการวิจัย
   2.2 การฝึกปฏิบัติงานภาคสนาม
   2.3 การวิเคราะห์และสรุปผลโครงการวิจัย
3. ภาคกิจกรรมเสริมหลักสูตร 15 ชั่วโมง โดยแบ่งออกเป็น
   3.1 การดูงานเกี่ยวกับการประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องจักรกลที่สำนักงานสถิติ
   3.2 การอภิปราย และการบรรยายพิเศษ
   3.3 การสัมมนา

เมื่อทราบเกี่ยวกับหลักสูตรแล้ว ก็มาดูกันว่าภาคทฤษฎีนั้น ดิฉันได้เรียนรู้อะไรบ้าง ภาคปฏิบัติ ดิฉันได้ประสบการณ์และมีปัญหาอะไรบ้าง โดยดิฉันจะกล่าวแต่เพียงพอให้เห็นโครงร่างเท่านั้น ไม่สามารถจะอธิบายให้ละเอียดได้ทุกขั้นตอน เพราะบทความนี้จะมีความหนามากจนไม่น่าสนใจ

ภาคทฤษฎี

ภาคทฤษฎีคือการเรียนรู้ในทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยแบ่งการเรียนรู้ออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ที่ควรจะเรียนรู้คือ

ก. ภาคความรู้ทั่วไปทางสังคมศาสตร์ แบ่งออกเป็น
   1. การบรรยายเกี่ยวกับปัญหาทั่ว ๆ ไปทางสังคมศาสตร์
   2. การบรรยายเฉพาะด้านเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องหรือปัญหาที่แต่ละรุ่นจะทำการวิจัย

ข. ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการอบรมครั้งนี้ แยกรายละเอียดดังนี้

   1. ลักษณะขอบเขตและความหมายของศัพท์ต่าง ๆ ทางการวิจัย ชนิด และรูปแบบต่าง ๆ ของการวิจัยทางสังคมศาสตร์
   2. ขั้นตอนต่าง ๆ ของการวิจัย
      - การเลือกและกำหนดประเด็นปัญหาเพื่อการวิจัย
      - การใช้ทฤษฎีและแนวความคิดต่าง ๆ
      - การตั้งสมมติฐาน
      - การวางแผนการวิจัย
      - การรวบรวมข้อมูล

- การวิเคราะห์ข้อมูล และแปลความหมาย
- การเสนอรายงาน

3. ตัวแปร ซึ่งได้แก่ตัวแปรชนิดต่าง ๆ และระดับของตัวแปร Norminal scale
Ordinal scale
Interval scale
Ratio scale

4. การวิจัยเอกสาร
5. การสังเกตการณ์
6. การสร้างแบบสอบถาม
7. การสัมภาษณ์
8. การวิเคราะห์และแปลความหมายข้อมูล
9. การเสนอรายงาน
10. การจัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยและการบริหารโครงการวิจัย
11. การศึกษาเฉพาะกรณี
12. การบรรณาธิกรณ์และการจัดทำข้อสั่งชี้แจงการลงรหัส

ค. สถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยให้ความรู้เกี่ยวกับ
- ความหมายและขอบเขตของวิชาสถิติ
- การนำเสนอข้อมูลทางสถิติ
- การแจกแจงความถี่
- การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง
- การวัดการกระจายของข้อมูล
- ความน่าจะเป็นและการแจกแจงความน่าจะเป็นอย่างง่าย
- การผสมตัวอย่างและการกระจายของตัวสถิติ
- การกระจายของตัวสถิติ
- การทดสอบสมมติฐานที่สำคัญโดยใช้สถิติ
- การวิเคราะห์การถดถอยและสหสัมพันธ์อย่างง่าย

ง. การประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องจักรกล โดยสอนให้รู้เกี่ยวกับ
- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์
- การเตรียมข้อมูลเพื่อใช้กับเครื่องคอมพิวเตอร์
- การเขียนโปรแกรมขั้นพื้นฐานและวิธีใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS และ VS EDIT

เมื่อมองดูจะเห็นว่าการอบรมในครั้งนี้เป็นการอบรมอย่างเข้ม ยิ่งการสอนสถิติสำหรับคนที่ไม่มีพื้นฐานความรู้มาเลยนั้นเป็นของยากทั้งผู้สอนและผู้เรียน แต่ถึงอย่างไรก็ตามผู้สอนก็สอนได้ดีมาก พยายามอธิบายช้า ๆ และให้ความสนใจกับคำถามจากผู้เข้ารับการอบรม ซึ่งบางครั้งเป็นคำถามที่ไม่น่าจะถามก็ถาม สำหรับตัวดิฉันแล้วยอมรับตามตรงเลยว่า ช่วงเวลาเรียนเกี่ยวกับวิชาสถิตินั้น มีความเครียดมากและปวดศีรษะกับตัวเลขและสัญลักษณ์ต่าง ๆ บางครั้งสมองไม่ยอมรับเอาดื้อ ๆ ฉะนั้นเวลามีตำราดี ๆ ออกมา ดิฉันต้อง

รีบซื้อไว้เป็นสมบัติส่วนตัว ปลอบใจว่าถ้าฟังไม่รู้เรื่อง จดโน๊ตไม่ได้ก็ยังมีตำราไว้อยู่ข้าง ๆ อุ่นใจไว้ก่อน ซึ่งขณะนี้มีตำราเกี่ยวกับสถิติที่เป็นสมบัติของดิฉันไว้จำนวน 2 เล่ม

ในระหว่างที่เรียนเกี่ยวกับภาคทฤษฎีก็มีแบบฝึกหัดให้ฝึกปฏิบัติควบคู่กันไป ซึ่งทำให้ได้ผลดีมากทีเดียว แบบฝึกหัดที่ให้ฝึกทำนั้นสามารถนำทฤษฎีที่เรียนรู้มานั้นมาวิเคราะห์และใช้จริง ๆ เช่น อาจารย์นำ Research Proposal มาให้วิเคราะห์และดูว่าในแต่ละขั้นตอนของการเขียน Research Proposal นั้นมีข้อบกพร่องอย่างไร ควรแก้ไขเป็นอย่างไร ทำให้ได้ระดมสมอง และหยิบยกความรู้ที่ได้เรียนรู้มานั้นให้ใช้อย่างเต็มที่

ภาคปฏิบัติ

ภาคปฏิบัติได้แบ่งขั้นตอนการอบรมออกเป็น

1. การวางแผนและเตรียมงานโครงการวิจัย โดยแยกเป็น
   - การทำข้อเสนอโครงการวิจัย
   - การวางแผนเขียนโครงการวิจัย
   - การจัดทำแบบสอบถาม
   - การทดสอบและปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม
2. การฝึกปฏิบัติงานภาคสนาม
   - การเก็บรวบรวมข้อมูล
   - บรรณาธิกรณ์และลงรหัส
3. การวิเคราะห์และสรุปผลโครงการวิจัย

ในแต่ละขั้นตอน ผู้เข้ารับการอบรมได้ฝึกปฏิบัติดังต่อไปนี้

การทำข้อเสนอโครงการวิจัย

โครงการวิจัยที่ผู้เข้ารับการอบรมจะทำนั้นได้คัดเลือกจากหัวข้อที่ทางศูนย์ศึกษาฯ ได้เสนอมาให้เลือก ซึ่งในปีนี้ได้เสนอหัวข้อให้เลือก 4 หัวข้อคือ

1. แนวโน้มการใช้สินค้าไทย
2. ปัญหาด้านแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อม
3. สภาพและสาเหตุการว่างงานและการใช้เวลาว่างในชนบทไทย
4. การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

วิธีการคัดเลือกหัวข้อนั้น ผู้เข้ารับการอบรมจะต้องแบ่งกลุ่มเลือกหัวข้อที่จะทำการวิจัยตามที่ตนสนใจ โดยพยายามเฉลี่ยความสนใจให้ครบทั้ง 4 หัวข้อ ในการเลือกนี้ครั้งแรกมีปัญหาเพราะว่าบางเรื่องไม่มีใครสนใจเลยโดยเฉพาะในหัวข้อที่ 2 แต่เมื่ออาจารย์ประจำศูนย์ได้มาชี้แจง และแนะนำว่าเพื่อให้วิจัยของรุ่นมีประโยชน์มากควรจะเฉลี่ยที่จะศึกษาหาข้อมูลเบื้องต้นในหัวข้อต่าง ๆ ให้ครบทั้ง 4 เรื่อง และมาอภิปรายกันเรื่องไหนที่น่าสนใจจะทำจึงค่อยลงมติกันอีกทีหนึ่ง ในที่สุดก็แบ่งกลุ่มได้ครบ 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่มใช้เวลาที่ทางศูนย์กำหนดให้ออกค้นคว้าหาข้อมูลจากห้องสมุดต่าง ๆ มาเขียนเป็นแผนการวิจัยอย่างคร่าว ๆ เพื่อนำเสนอในที่ประชุม และให้กลุ่มเลือกให้เหลือเพียงหัวข้อเดียว ผลปรากฏว่า หัวข้อวิจัยเรื่อง "สภาพและสาเหตุการว่างงานและการใช้เวลาว่างในชนบทไทย" ได้รับการคัดเลือกเป็นหัวข้อวิจัยสำหรับรุ่น

การวางแผนเขียนโครงการวิจัย

การทำงานร่วมกันเริ่มต้นอย่างจริงจัง มีการแบ่งกลุ่มทำงานออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่กลุ่มค้นคว้าหาข้อมูล ตั้งแต่เอกสารต่าง ๆ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทฤษฎีเกี่ยวกับแรงงาน เป็นต้น เมื่อได้เขียนข้อมูลมาเรียบร้อยแล้วก็เขียนโครงการวิจัยตามหลักที่ได้เรียนมา โดยเริ่มตั้งแต่ความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย สมมติฐาน ขอบเขตของการวิจัย นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประโยชน์ที่จะได้รับ การวิเคราะห์ข้อมูล ฯลฯ

ในการทำวิจัยสำหรับรุ่นในหัวข้อนี้ ทางศูนย์ศึกษาฯ ได้เชิญรองศาสตราจารย์ฉัตร ช่ำชอง อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ อาจารย์ได้ให้ผู้เข้าอบรมทุกคนระดมความคิด และคอยชี้แนะอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดโครงการวิจัยก็สำเร็จออกมา ทราบปัญหาของการวิจัย มีวัตถุประสงค์ และขอบเขตที่จะทำการวิจัยอย่างชัดเจน ขั้นตอนต่อไปก็เริ่มสร้างเครื่องมือในการทำวิจัย ซึ่งในที่นี้ได้แก่ แบบสอบถาม

การจัดทำแบบสอบถามและทดสอบแบบสอบถาม

ในการจัดทำแบบสอบถามนั้น ผู้เข้ารับการอบรม เริ่มระดมความคิดและช่วยกันออกแบบสอบถาม โดยมีอาจารย์ฉัตร ช่ำชอง เป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ในที่สุดแบบสอบถามก็ออกมา โดยเน้นว่าแบบสอบถามนั้นเมื่อถามแล้วสามารถที่จะตอบคำถามว่าอะไรเป็นสาเหตุการว่างงานของชาวเกษตรกร ชาวเกษตรกรใช้เวลาในการทำงานเต็มที่หรือไม่ ชาวเกษตรกรมีปัญหาในการทำนาอย่างไรบ้าง เช่นปัญหาเกี่ยวกับการเงิน ปัญหาเกี่ยวกับการขาดน้ำ เป็นต้น ชาวเกษตรกรใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ทำอะไร แบบสอบถามที่ออกมาครั้งแรกก็ได้นำไปทดสอบกับชาวเกษตรกรที่ทำนาข้าวเป็นหลัก ในจังหวัดนครนายก อำเภอบ้านนา ผลที่ออกไปทดสอบแบบสอบถามปรากฏว่าแบบทดสอบบางข้อถามแล้วได้ข้อมูลไม่ชัดเจน ไม่สามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ จึงได้นำมาปรับปรุงแก้ไขทั่วไปเรื่องเนื้อหา และคำพูดจนเป็นที่พอใจ ในที่สุดแบบสอบถามก็ออกมา โดยแบ่งออกเป็น 6 ตอนคือ

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับครัวเรือน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตของครัวเรือน
3. การใช้เวลาในการทำงานของผู้ให้สัมภาษณ์
4. ข้อมูลสถานภาพและสภาพการว่างงานของผู้ว่างงาน
5. ข้อมูลสถานภาพ สภาพการทำงานและการใช้เวลาว่างของผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนในปัจจุบัน
6. สถานภาพการอพยพ แหล่งงาน และรายได้ของผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานที่อพยพไปจากครอบครัวเกินกว่า 1 ปี

ในท้ายคำถามแต่ละข้อในแบบสอบถามได้กำหนดรหัสไว้เพื่อให้ใส่รหัสคำตอบนำเสนอเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์ต่อไป และกำหนดว่าบัตรที่จะเจาะข้อมูลเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์นั้นจะต้องใช้ทั้งหมด 3 บัตร (แต่ละบัตรมี 80 คอลัมน์) ซึ่งการกำหนดรหัสนั้นจะต้องทำการตกลงกันล่วงหน้าและเข้าใจตรงกัน เมื่อถึงช่วงบรรณาธิกรณ์แบบสอบถามและการลงรหัสจะได้ทำให้เสร็จสิ้นทันทีเมื่อได้สัมภาษณ์เรียบร้อยแล้วในแต่ละวันที่ไปสัมภาษณ์

เมื่อได้สร้างแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว ก็กำหนดขอบเขตของการวิจัย โดยกำหนดพื้นที่ที่ทำการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และขนาดของกลุ่มตัวอย่าง สำหรับพื้นที่ที่ทำการวิจัยนั้นได้กำหนดขึ้นโดยอาศัยทฤษฎีที่ได้

ศึกษาค้นคว้ามาว่า การว่างงานนั้นมีสถิติการว่างงานมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และรองลงมาคือภาคเหนือ คณะผู้เข้าอบรมและอาจารย์ที่ปรึกษา จึงได้สุ่มตัวอย่างพื้นที่ทำการวิจัยโดยเลือกแบบมีเป้าหมาย (Purposive Sampling) กำหนดจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดหนองคาย เป็นพื้นที่ที่จะทำการศึกษา และในแต่ละจังหวัดจะเลือกอำเภอไว้จังหวัดละ 2 อำเภอ คือจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แก่ อำเภอเมือง และอำเภอท่าปลา จังหวัดหนองคาย ได้แก่ อำเภอเมืองและอำเภอสังคม

หลังจากที่กำหนดจังหวัดและอำเภอแล้ว ก็จะมีคณะทำงาน (คือเพื่อนร่วมรุ่น 3 คน ร่วมกับอาจารย์ประจำศูนย์ฯ 2 คน) ไปสำรวจพื้นที่และคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้ทฤษฎีการสุ่มตัวอย่างที่เรียนมาประกอบการคัดเลือกคือ

1. สุ่มตัวอย่างตำบลและหมู่บ้านด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างกระจายแบบง่าย (Simple Random Sampling) โดยมีเกณฑ์ว่าตำบลที่จะสุ่มนั้นจะต้องมีหมู่บ้านที่มีครัวเรือนตั้งแต่ 150 ครัวเรือน จำนวน 3 หมู่บ้านขึ้นไป

2. สุ่มตัวอย่างครัวเรือน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ (Systematic Sampling) โดยใช้กรอบตัวอย่าง (List Frame) จากทะเบียนราษฎร์

คณะทำงานจะไปทำการสำรวจพื้นที่โดยใช้เวลาว่างจังหวัดละ 5 วัน โดยรวบรวมรายชื่อครัวเรือนที่จะไปศึกษาโดยวิธีการคัดทะเบียนราษฎร์ ติดต่อผู้นำทาง ผู้ประสานงาน นัดแนะวันที่และเวลาที่จะมาพบเมื่อคณะผู้เข้ารับการอบรมจะมาทำการสัมภาษณ์ นอกจากนั้นแล้วยังต้องสำรวจเกี่ยวกับโรงแรมที่จะมาพักอาหารการกิน รถที่ใช้เป็นพาหนะที่จะนำเข้าสู่หมู่บ้านตามอำเภอต่าง ๆ ซึ่งการทำงานของคณะทำงานในครั้งนี้เป็นงานหนักมาก และทำเพื่อผู้เข้ารับการอบรมทุกคน (สมควรได้รับการยกย่องกล่าวถึงในที่นี้) เมื่อได้ออกแบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว ทราบพื้นที่ที่จะศึกษาแล้ว ก็เตรียมเก็บกระเป๋าเดินทางมุ่งหน้าออกฝึกปฏิบัติงานภาคสนามต่อไป

การออกปฏิบัติงานภาคสนาม

เช้าวันที่ 18 มกราคม 2530 คณะผู้เข้ารับการอบรม พร้อมกันที่สถานีรถไฟหัวลำโพงออกเดินทางสู่จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นจังหวัดแรกโดยขบวนรถไฟกรุงเทพ-เด่นชัย การเดินทางเต็มไปด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินเพราะได้เหมาโบกี้ทั้งโบกี้ มีการร้องรำทำเพลง ทายปัญหา เดินกันขวักไขว่ อาหารกลางวันไม่ต้องอาศัยตู้เสบียง ทุกคนต้องนำอาหารที่เตรียมมาออกมารับประทานร่วมกัน นับว่าเป็นอาหารมื้อกลางวันที่อร่อยมากทีเดียว (โดยเฉพาะพวกชายหนุ่มที่ไม่ต้องพกเสบียงมา แต่มีอาหารกลางวันทานเพียบไปเลย)

เวลา 15.30 น. รถไฟถึงอุตรดิตถ์ อาจารย์ที่ปรึกษาได้มารอรับที่สถานีรถไฟ สร้างความประทับใจให้กับทุกคนมากทีเดียว เมื่อทุกคนได้ที่พักและคู่นอนเรียบร้อยแล้ว ก็พักผ่อนตามอัธยาศัย พร้อมทั้งคำนัดแนะว่าเวลา 19.30 น. ทุกคนจะต้องมาพบกันที่ห้องประชุมของโรงแรม เพื่อทำการตกลงและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแบบสอบถาม และวิธีการสัมภาษณ์ที่จะได้ประสิทธิภาพ

การประชุมได้เริ่มขึ้น มีการแจกคู่มือแบบสอบถามเพื่อยึดเป็นตัวอย่าง มีการแบ่งกลุ่มทำงาน และทุกคนจะต้องมีบทบาทเป็นหัวหน้ากลุ่มโดยหมุนเวียนไปในแต่ละวัน ที่ประชุมได้อภิปรายเกี่ยวกับรหัสคำตอบซึ่งจะต้องลงตัวเลขแทนคำตอบในช่องรหัสที่กำหนดไว้ท้ายคำถามแต่ละข้อ แบบสอบถามทุกฉบับผู้สัมภาษณ์จะต้องส่งคืนให้หัวหน้ากลุ่มหลังจากได้บรรณาธิกรณ์ความถูกต้องและลงรหัสคำตอบเรียบร้อยแล้ว

วันแรกที่ออกสัมภาษณ์สิ่งแรกที่ประสบปัญหาก็คือภาษาท้องถิ่นที่บางคำฟังไม่ออกเลยว่าหมายถึงอะไรจะต้องถามจนเข้าใจ นอกจากนั้นก็มีปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมาเช่น ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่อยู่ ครัวเรือนที่ได้มา

ไม่ตรงกับจุดเป้าหมายที่ต้องการ การลงรหัสคำตอบเกิดความสับสนในรหัส 0 และรหัส 9 เมื่อถึงเวลาประชุมทุกกลุ่มยกปัญหาขึ้นมาอภิปราย พร้อมทั้งร่วมกันแก้ปัญหาในแต่ละข้อ กว่าจะเสร็จสิ้นหาข้อยุติได้ตกเข้าไป 24.00 น. แต่ทุกคนก็ไม่ท้อถอย ถึงแม้จะเหน็ดเหนื่อย แต่ก็ยังมีความตื่นเต้นเพราะได้ขึ้นชื่อว่าเป็นนักวิจัยหน้าใหม่ (โดยเฉพาะตัวดิฉันเอง) วันแรกของการออกภาคสนามสำเร็จลุล่วงไปหนึ่งวัน การสัมภาษณ์ดำเนินหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ จนครบ 5 วัน ที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ปัญหาที่ประสบค่อย ๆ ลดลง ความคล่องตัวมีมากขึ้น ทุกคนบรรณาธิกรณ์แบบสอบถามและลงรหัสเรียบร้อยตั้งแต่อยู่ในหมู่บ้าน พอถึงที่พักก็สามารถใช้เวลาว่างออกกำลังกาย เล่นกีฬาตามอัธยาศัย บางกลุ่มก็หาอาหารอร่อย ๆ ทาน แต่ถึงอย่างไรก็ตามการประชุมเกี่ยวกับปัญหาและรายงานการทำงานยังคงมีอยู่ทุก ๆ วัน

เช้าวันที่ 24 มกราคม 2530 เก็บกระเป๋าโยกย้ายจากจังหวัดอุตรดิตถ์ไปยังจังหวัดหนองคายโดยรถทัวร์ปรับอากาศ การเดินทางใช้เวลายาวนานทั้งวัน เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า แต่ก็ตื่นเต้นกับทิวทัศน์สองข้างทางซึ่งสวยงามมาก การเดินทางสิ้นสุดลงเวลา 21.00 น. วันรุ่งขึ้นเป็นวันอาทิตย์ได้พักผ่อน 1 วัน มิฉะนั้นแล้วนักวิจัยหน้าใหม่ทั้งหลายคงส่งใบลาป่วยกันเป็นทิวแถว การออกสัมภาษณ์ที่จังหวัดหนองคายใช้เวลา 3 วัน เหมือนเดิม ปัญหาที่ประสบส่วนใหญ่ก็คือปัญหาภาษาท้องถิ่น แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็ไม่ค่อยเครียดเท่าไร นักวิจัยหน้าใหม่ทุกคนรับประทานฝุ่นกันทุกคนจนต้องสระผมทุกครั้งที่กลับจากภาคสนาม งานที่ได้รับมอบหมายทุกคนทำได้เสร็จตั้งแต่อยู่ในหมู่บ้าน พอตกเย็นสาว ๆ หนุ่ม ๆ ก็มีโอกาสได้ Shopping ซื้อเครื่องเงิน ผ้าไหมในตัวเมืองหนองคาย มีโอกาสลิ้มรสอาหารพื้นเมือง ซึ่งทำให้เศรษฐกิจในเมืองหนองคายสะพัดมากทีเดียว

หลังจากที่ออกภาคสนามครบเป็นเวลา 15 วัน จำนวนแบบสอบถามที่ได้มาทั้งหมด 900 ฉบับ ก็มาอยู่ที่ห้องเรียนพร้อมที่จะนำมาวิเคราะห์ และสรุปผลของการวิจัยเสนอออกมาเป็นรูปเล่มต่อไป การบรรณาธิกรณ์และตรวจรหัสคำตอบจะต้องมาทำกันอีกครั้งเป็นครั้งสุดท้ายเพื่อป้องกันความผิดพลาด

การวิเคราะห์และสรุปผลโครงการวิจัย

งานในช่วงนี้เป็นงานที่ต้องทำแข่งกับเวลาที่เหลือเพียงเดือนเศษ ๆ นักวิจัยที่มีความสามารถทางด้านสถิติและคอมพิวเตอร์จะต้องเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการนำข้อมูลเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์ที่สำนักงานสถิติแห่งชาติ แต่ถึงอย่างไรก็ตามทุกคนก็ได้มีโอกาสฝึกการเขียนโปรแกรม VS EDIT ซึ่งเป็นโปรแกรมที่จะทดสอบข้อมูลที่ป้อนเข้าเครื่องว่าข้อมูลนั้นผิดหรือไม่ อีกโปรแกรมหนึ่งก็คือโปรแกรม SPSS ซึ่งเป็นโปรแกรมที่จะให้เครื่องวิเคราะห์ผลออกมาตามที่ต้องการ ข้อมูลใดที่ต้องการทราบแต่ไม่ได้ให้รหัสเพื่อเข้าเครื่องก็ต้องมาtally ด้วยมือ ช่วงนี้งานหนักมาก วันเงินเดือนออกและวันเสาร์-อาทิตย์ซึ่งปกติเป็นวันหยุดก็ไม่ได้หยุด ทุกคนต้องมารวมกันทำงานเพื่อแข่งกับเวลาให้ผลงานวิจัยออกมาเป็นรูปเล่มก่อนที่จะปิดการอบรม ในที่สุดก็เป็นรูปร่างเขียนออกมาเป็นบท ๆ ได้ตามโครงร่างของการเสนอรายงานการวิจัย เพื่อให้หายเครียดจากการทำงานในห้องเรียนก็เปลี่ยนบรรยากาศจากห้องเรียนไปที่บ่อฝ้าย ชายทะเลหัวหิน ช่วงเช้าถึงบ่ายสี่โมงเป็นเวลาทำงานช่วงเย็นถึงค่ำเป็นเวลาพักผ่อนเล่นน้ำทะเล ทานอาหารร่วมกัน ตอนค่ำทำงานต่ออีก 3 ชั่วโมง หลังจากนั้นเป็นเวลาบันเทิง ร้องเพลงคลอกีตาร์ เสียงคลื่น และแสงดาว ผู้เข้ารับการอบรมใช้เวลาอยู่ที่บ่อฝ้าย 3 วัน ก็กลับสู่กรุงเทพฯ พร้อมทั้งรายละเอียดของบทที่ 1-บทที่ 4 ส่งพิมพ์ได้ทันที สำหรับบทที่ 5-บทที่ 6 ได้มาขัดเกลาสำนวนอีกครั้งหนึ่ง และในที่สุดรายงานการวิจัยก็เสร็จเป็นรูปเล่มทันเวลาพอดีคือวันที่ 13 มีนาคม 2530 ซึ่งเป็นวันที่ปิดการอบรม

การลาจากได้มาถึง มีพิธีปิดการอบรมอย่างเป็นทางการ และการเลี้ยงอำลา เพื่อให้ทุกคนได้แยกย้ายกลับไปทำงาน พร้อมกับเพลงคำมั่นสัญญาดังกระหึ่ม ครั้งแล้วครั้งเล่า ทุกคนพูดพร้อมกันว่า “เราจะไม่

ลืมกันว่าเราเคยเรียน ทำงานและเที่ยวด้วยกันมา การจากกันครั้งนี้เป็นการจากตามหน้าที่ แต่ความสัมพันธ์ที่เรามีต่อกันคงไม่ลืมเลือนไปจากความทรงจำของทุกคน"

การอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์รุ่นที่ 31 ได้เสร็จสิ้น พร้อมกับความประทับใจในเพื่อนใหม่ที่ได้พบ ความรู้ที่ได้รับ และประสบการณ์จากการทำวิจัย ซึ่งนับว่าเป็นความรู้และประสบการณ์ที่ดิฉันจะลืมไม่ได้เลย

บรรณานุกรม

จรรยา สุวรรณทัต. "การวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์." *การฝึกอบรมหลักสูตร "นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 31" 6 พฤศจิกายน 2529-13 มีนาคม 2530.* ม.ปท.: 2529.

สักวาจิตดีที่ฝึกแล้ว
อย่างต่ำแผ้วทางให้ไปสวรรค์
อย่างกลางฌานอุดมถึงพรหมพันธุ์
อย่างสูงนั้นพาถึงซึ่งนิพพาน

จาก ธรรมสุทธิ. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, 2526.